

Iets over nederzettingsnamen in het Gooi

door
Marius Dekker

Na de boeiende lezing van Prof. D.P. Blok voor onze Historische Kring in januari van het vorig jaar, beloofden wij U op dit interessante onderwerp terug te komen. We vonden Marius Dekker bereid om dit artikel te schrijven waarbij hij de lezing van Blok in zijn betoog verwerkte.

Marius J. Dekker werd geboren te Laren (1930). Hij bezocht de Gooise School aldaar en behaalde in 1949 het diploma HBS op het Chr. Lyceum te Hilversum. In 1964 legde hij het doctoraal-examen Sociografie af aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1965 tot en met 1985 was hij werkzaam als docent Aardrijkskunde in Amsterdam en Hoofddorp. Hij woont in Amsterdam en is lid van 'Albertus Perk'.

Als 16-jarige scholier maakte hij een grote wandkaart van 'Nederland in de Frankische tijd', waarop alle plaatsen waren aangegeven die vóór 1100 in ons land bekend waren. Een artikelje hierover verscheen destijds in de Gooi- en Eemlander. De kaart 'sierde' enige tijd de leraarskamer van het Chr. Lyceum, maar werd in de vijftiger jaren meegegeven aan de vuilnisman.

Plaatsnaamkunde of Toponymie. Heerlijke hobby: welke werelden gaan er niet schuil achter duistere namen zoals de *sylva Puthem*, het woud *Fulnaho*, *Uttiloeh*, de *villa Englandi in pago Felua*? (Hardop uitspreken s.v.p.)

Eentante in Apeldoorn woonde voor mij niet zo maar in Apeldoorn, maar in Appelboom (in 793 wordt genoemd een *villa vel marca Appoldro* van *apuldra*: Oud-nederlands voor 'appelboom'. Als we haar opzochten gingen we eerst door het bos waar de god Irmin of Herman werd vereerd, namelijk Ermelo (in 855 *Irminlo* van 'o'='bos' en 'irmin'='goddelijk, verheven, groot'. Vanuit Apeldoorn maakten wij tochtjes naar de zuil van de godin 'Urth' (in 855 *Urthunsula*, waarschijnlijk het Orderbos ten zuidwesten van Apeldoorn) en naar het geheimzinnige Engelandersholt waar in de 5e eeuw de Angelen zouden hebben gewoond – in 855 *Englandi*, thans wat nuchterder verklaart als 'land aan de eng'.

Dat Apeldoorn al in 793 wordt vermeld wekte danig mijn jalouzie. Ik kwam maar uit Laren, welk toponiem pas aan het begin van de 14e eeuw opduikt en het toevoegsel 'oudste dorp van het Gooi' bood nauwelijks enige compensatie.

Toponymie of fantasie?

Voorals wanneer je er niet zo veel van weet kun je zo fijn ongehinderd je fantasie de vrije loop laten. Met name onze oudere schrijvers hadden weinig moeite 'verklarende' eindjes aan elkaar te knopen.

Zo wijst Prof. De Rijk – *Wandelingen door Gooi en Eemland*, 1905 – ons op de overeenkomst tussen de namen Hakkelaar (sbrug) bij Muiderberg en die van de Egelshoek ten zuiden van Hilversum. Beide namen zouden verband houden met 'een oud woord *akel*, *ekel* of *hekel*, dat boze geest beduiden moet'. En niet voor niets is dat verband er, want bij de Egelshoek werd Floris V door de edelen gevangen genomen en bij de Hakkelaarsbrug ontving de graaf zijn dodelijke verwondingen! Aldus De Rijk.

Leuke bedenkensel

Weet U al hoe Naarden aan zijn naam komt? Luister naar de eerbiedwaardige Prof. Hofman Peerlkamp (1866):

'Nardinc Die naam bestond waarschijnlijk langen tijd voor Keizer Otto I, en kreeg die naam van naburen, die er op dingdagen verschenen. Het dorp had nog geen eigen naam. Die er heen gingen moesten er wel een soort van naam aan geven. Zij gingen *naar dinc*, ter plaatse waar gedongen werd, waar regtsspraak geschiedde. Zoo werd de plaats met zekeren eerbied aangeduid, gelijk nog heden de boeren *naar de stad* gaan, schoon de stad haar eigen naam heeft. Uit dat gedurig noemen van *naar dinc*, *naer dinc*, ontstond ten laatsten de eigennaam *Waar-dinc*.....'

Vandaar Toch aardig gevonden!

Volgens Perk is de naam *Naarden*, *Nardinc* of *Nerdinc* te verklaren als 'gerichtsplaats, geding-

plaats van Ner' en hij verwijst daarbij naar een mededeling van de goede Hortensius (± 1573) volgens welke 'twee broeders Wer en Ner, beruchte geweldenaars en rovers' in Nerdینگeland een hoeve hebben gehad. Waaruit dan zou blijken dat Ner een oude Gooise persoonsnaam is.

Waar komt de naam Hilversum vandaan? Eens, heel lang geleden, waren een stel Gooise boeren in een kroeg aan het dobbelen. Eén van hen – hij woonde in een afgelegen boerderij in het zuiden van het Gooi – had alles verloren. Het enige wat hij nog bezat was zijn dochter. Die dochter heette Hille en die werd tenslotte door haar ontaarde vader ingezet. 'Hille voor de sum', riep de boer.

En dan de naam Laren. In een Middelhoogduits gedicht, de *Heliant* (d.i. 'Heiland'), komt een regel voor: '... hiu mannigfalt gilari in himmelrichi wari ...', wat zoveel betekent als '... hoe menigvuldige woningen in 't hemelrijk waren ...'. Laren zou verband houden met *gilari* = woningen. *Hlara*, *Hlarasheim* zou tempelhut betekenen, de woning van de godin der wijsheid. Ook is verwantschap aangenomen met het Wallische *llawr*, het Ierse *lar*, het Bretonse *leur* en het Baskische *lurra*, Keltische woorden voor grond, bodem of open plek. Enz., enz..

Plaatsnaamkunde naar nieuwe inzichten

Laat ons nu eens trachten de Gooise nederzettingen met wat nieuwe inzichten te lijf te gaan. Wij doen dan zulks vooral aan de hand van prof. Blok.

Om te beginnen is het bij de plaatsnaamkunde van belang dat wij beschikken over zo oud mogelijke vermeldingen, liefst van vóór 1200. In de vroegmiddeleeuwse tijd is de slijtage van sommige woorden nog niet zo voortgeschreden en zijn allerlei klanken in onbetoonde lettergrepen nog duidelijk te herkennen.

Een voorbeeld van slijtage is het wegvallen van *nd*. Baarn wordt pas genoemd in 1308 als *Barne*, maar het nabijgelegen Maarn heette in 1028 *Manderon*, en de Bijlmermeer heette in de middeleeuwen *Bindelmere*. Best mogelijk dat Baarn dus eerst *Banderon* werd genoemd, maar enige zekerheid daarvoor hebben wij natuurlijk niet. (Vgl. ook 'elkander' – 'elkaar').

Bij vroege vermeldingen bestaat ook minder kans op verbasteringen. Voorbeelden zijn er te

over. Ons Soest kan niet worden vergeleken met het Westfaalse Soest. De laatste heeft altijd de *t* aan het eind gehad. Ons Soest krijgt die *t* pas in de 16e eeuw, waarschijnlijk onder invloed van het naburige Zeist. Zo'n aanpassing noemen we een 'Angleichung'. Goed onthouden!

Ander voorbeeld. Darthuizen heeft niets te maken met 'huizen'. In de 13e eeuw heet het *Darthese*. 'Hees' is een bosnaam – vgl. ons 'heester' – maar later kende men deze betekenis niet meer en verbasterde men Darthese tot Darthuizen.

Geen oude Gooise namen

De vraag is nu of we betreffende het Gooi kunnen beschikken over vroege vermeldingen. Neen dus. De oudste is die uit een oorkonde uit de 10e eeuw met daarin de beroemde zinsnede: " ... en Naruthi thiur kirica endi kiricland fan Almeri te Tafalbergon ..." (langzaam en plechtig voordragen s.v.p.).

Het archief van het klooster van Elten, waar het Gooi in de middeleeuwen toe behoorde, is helaas verloren gegaan. Toch kunnen we via een omweg nog wel iets over de ouderdom der Gooise plaatsnamen te weten komen.

Heemnamen

Hilversum, Bussum, Blaricum. Blok heeft vastgesteld dat plaatsnamen op *-heem*, *-um*, *-heim* dateren uit de 6e tot de 10e eeuw. In Holland zijn bijna alle heemnamen al vóór 1200 bekend. We kunnen dus rustig aannemen dat onze Gooise toponiemen van dezelfde ouderdom zijn. In ieder geval de namen Hilversum en Blaricum. Het eerste lid van deze *um*- of *heim*-namen is meestal een persoonsnaam.

Hilversum: in 1305 *Hilvercem* van *Hilfertsheem*. In dit geval wel zeer duidelijk want in de 14e eeuw staat *c* voor *ts*

Blaricum: in 1342 *Blarichem* van *Bladher* + *ing* + *hem*; de mensen die bij Bladher horen

Bussum: in 1305 *Bussen*, 1388 *Bussum*, 1387 in *den Broecsom*, 1520 *Oudebusse* en *Nijebusse*.

Het Plaatsnamenboek zegt: waarschijnlijk 3e naamval m.v. van het Middelnederlandse *busch*=bos of klein bos. Bussum zou dus betekenen 'bij de bosjes'. Volgens Blok echter is de naamsverklaring zeer onzeker. Een dergelijke

bosnaam is hem onbekend. Hij ziet de uitgang *m* meer als een 'Angleichung' aan de andere Gooise namen.

Huizen: in 1382 *Huyssem* waarschijnlijk samenstelling van 'huis' en 'heem'.

Misschien is de uitgang *en* een Angleichung aan Laren. (Plaatsnamenboek).

De Rijk haalt de 18e eeuwse Van Ollefen aan, die beweerde dat Huizen Huizen heet omdat hier rijke vissers wonen. Vissers wonen doorgaans in hutten.

Laren: in 1352 *Lare*, 1393 *Laer*, pas in 1470 *Laren*, 1493 *Laren*, *Larum*. De laatste vorm Larum, Laron is afkomstig uit Mechelse processtukken, dus waarschijnlijk een 'Angleichung' aan de andere Gooise namen.

Uit de eerste vermelding lijkt dat Laren geen meervoudsvorm is. Meervoudsvormen zijn dikwijls van zeer hoge ouderdom. Omdat *Laar* een enkelvoud is kunnen we dus niet zien of het een oude vorm is. Overigens heeft in Laren de oudste kerk van het Gooi gestaan. Dat zegt toch iets.

'Laar' is in zijn oorspronkelijke betekenis: een stuk bos dat door de mens intensief wordt gebruikt, bijvoorbeeld om er loof te snijden voor wintervoer. Op deze wijze kan gemakkelijk een lege plek in het bos ontstaan. In de Kempen betekent Laar 'kaal en onvruchtbaar land'.

Naarden: 10e-eeuws, *an Naruthi*, 1337 *Naerden*.

De naam zou als volgt kunnen worden verklaard: een samenstelling van het germaanse *narwa* = nauw (vgl. engels 'narrow') en het achtervoegsel *ithi* of *uthi*, dus: 'bij de engten', bijvoorbeeld een versmalling van de Vecht door een wat steviger bodem? (Plaatsnamenboek).

Bronnen

Voor dit artikeltje werd gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

'Hortensius'. Over de opkomst en ondergang van Naarden' met vertaling en aantekeningen van Prof. Peerlkamp en Nalezigen en Bijvoegsels van A. Perk, Utrecht 1866.

Nomina Geographica Neerlandica III, 1893.

Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken Prof. J.A. de Rijk e.a., Hilversum 1905.

Middelnederlandse Handwoordenboek bew. door J. Verdam, Den Haag 1911.

Noordhollandse Plaatsnamen, Dr. G. Karsten, Amsterdam 1951.

Wat zeggen onze aardrijkskundige namen? G.J. Uitman, Assen 1954.

Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse Plaatsnamen, Dr. J. de Vries, Utrecht 1962.

Het Plaatsnamenboek, Gerald van Bergen en Kees Samplonius, Houten 1989.

Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200, R.E. Kunzel, D.P. Blok en J.M. Verhoeff, Amsterdam 1989.

Plaats- en Streeknamen in het Gooi, lezing van prof.dr. D.P. Blok op 18 januari 1989 gehouden voor de Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk'.

Bij het artikel op de volgende bladzijde: een foto van het pand Burgemeester Schooklaan 20 anno 1990 (foto: Jan Lamme).